

CSEKEI LÁSZLÓ

Közös európai válasz a közös európai problémákra: a bolognai folyamat és az Európai Felsőoktatási Térség

A Bolognai Nyilatkozat 29 aláírója 1999 júniusában elhatározta, hogy 2010-re közösen létrehozzák az Európai Felsőoktatási Térséget (EFT). A nyilatkozatból kiinduló bolognai folyamatnak, amely azóta gyökeresen átalakította az európai felsőoktatás arculatát, ma már 46 tagja van. De mi hívta életre ezt a folyamatot, és hol tart ma Európa felsőoktatása?

Versenyképességi kihívás, globalizáció, tudástársadalom

Az európai gazdaság a nyolcvanas évektől kezdve mind nagyobb versenyhátrányba került riválisaival, első sorban az Egyesült Államokkal szemben, a növekedési rátája is messze elmaradt a versenytársakétól. Szakemberek mindezt részben arra vezették vissza, hogy bár vannak az európai integrációnak történelmi eredményei, a versenyképes gazdasághoz nélkülözhetetlen valódi közös munkaerőpiac még nem jött létre. Ennek okát egyebek mellett az európai képzési rendszerek rugalmatlanságában, átláthatatlanságában, a piacorientáltságuk hiányában, a tanulmányi teljesítmények és a kiadott oklevelek elismerése körüli bonyodalmakban látták, melyek gátolták a hallgatói és munkavállalói mobilitást, s nagyban hozzájárultak az agyszíváshoz (brain drain) is. Ez utóbbinak is „köszönhetően”, Európa elvesztette kutatási-innovációs elsőbbségét, ezek súlypontja is az Egyesült Államokba tevődött át.

Mind nyilvánvalóbbá vált, hogy a globalizáció következtében megváltozott társadalmi-gazdasági igényekre, a tudásalapú társadalom kihívására az európai felsőoktatásnak is reagálnia kell. Az első lépések megtételében az Európai Bizottság, az Európa Tanács és az UNESCO kulcsszerepet játszott, s e szervezetek természetesen ma is igen aktívak a felsőoktatás modernizációjának segítségével.

Hogy csak a legfontosabb lépéseket említsük meg a '80-as, '90-es évek erjedési folyamatából, a Bolognai Nyilatkozat aláírása előtti időkből:

- 1984-ben az Európai Bizottság kezdeményezésére megalakul a NARIC hálózat (*National Academic Recognition Information Centres*, azaz Nemzeti Felsőoktatási Elismerési Információs Központok), amelynek célja, hogy fejlessze az oklevelek és a külföldi tanulmányok elismerését, növelve ezzel a hallgatói és oktatói/kutatói mobilitást.
- 1987-ben megindul az Európai Bizottság finanszírozásával az ERASMUS nevű felsőoktatási mobilitási program.
- 1989-ben az Európai Bizottság a tanítás és a tanulás átláthatóbbá tételének és a tanulmányi teljesítmények

elismerésének megkönnyítése szándékával az ERASMUS program keretében modellkísérletként elindítja az Európai Kreditátviteli Rendszert (*European Credit Transfer and Accumulation System, ECTS*), amely kísérlet 1997-ig folytatódott.

- 1990-ben az Európai Bizottság elindítja a TEMPUS programot, amely a felsőoktatási rendszerek fejlesztésén keresztül az EU partnerországaiban támogatja a társadalom és a gazdaság reformját. E program keretében EU-s felsőoktatási intézmények segíthetnek tapasztalataik átadásával a partnerországok felsőoktatási rendszereinek reformjában, intézményeinek fejlesztésében.
- 1994-ben az Európa Tanács és az UNESCO információs hálózata összeolvadásával létrejött az ENIC hálózat (*European Network of Information Centres*), azaz a (nemzeti) Információs Központok Európai Hálózata. E központok információt szolgáltatnak és tanácsot adnak olyan témákban, mint a külföldi diplomák és szakmák elismerése, az európai országok oktatási rendszerei, külföldi tanulmányi lehetőségek és ezek finanszírozása, vagy az elismeréshez (egyenértékűséghez) kapcsolódó gyakorlati kérdések. Ez a hálózat szoros együttműködésben dolgozik a NARIC hálózattal.
- 1997 áprilisában 53 ország írja alá az UNESCO Lisszaboni Elismerési Egyezményét² (*Convention on the Recognition of Qualifications regarding Higher Education in the European Region, LRC*). Az egyezmény ugyan nem kötelez automatikus elismerésre, de meghatározza az elismerési eljárás kereteit és mechanizmusát. Az egyezmény aláíróinak (ahol még ilyen nem működött) létre kellett hozniuk egy nemzeti információs központot is, amely bekapcsolódott az ENIC hálózatba.

Megfogam a bolognai gondolat: Sorbonne Egyetem, Párizs, 1998

Hogy Európa gazdasági versenyképességének növelésére a felsőoktatásban rejlő óriási lehetőségeket jobban ki lehessen aknázni, az oktatóknak, a kutatóknak és a hallgatóknak Európában mobilnak kell lenniük, és az európai felsőoktatásnak összehasonlítható és kölcsönösen elismert okleveleket kell kiadnia - vélekedett az Egyesült Királyság, Franciaország, Németország és Olaszország felsőoktatási minisztere, amikor 1998. május 25-én, a párizsi egyetem megalapításának 800. évfordulója alkalmából rendezett ünnepségen aláírták az ún. Sorbonne Nyilatkozatot³. A miniszterek kifejezték abbéli szándékukat, hogy lebontják a mobilitás előtt álló akadályokat, javítják az együttműködést a felsőoktatás területén. A nyilatkozat végén, utalva az egységes európai felsőoktatási térség létrehozásának szükségességére, felhívták a többi európai (EU-tag és nem EU-tag) országot, hogy csatlakozzanak törekvéseikhez.

Úton az Európai Felsőoktatási Térség felé: a bolognai folyamat

- Bologna, 1999
- A párizsi négyek kezdeményezése Európa-szerte kedvező fogadtatásra talált. Bő egy évvel Párizs után, Bolognában immár 29 európai ország⁴ felsőoktatásért felelős minisztere gyűlt össze, hogy önkéntes

2 Az egyezményt Magyarországon a 2001. évi XCIX. törvény hirdette ki. Lásd: <http://www.unesco.hu/ratifikalt-egyezmények>.

3 A deklaráció szövege angol nyelven letölthető innen: http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/980525SORBONNE_DECLARATION.PDF.

4 Az EU-nak ekkor 15 tagállama volt, vagyis a folyamat elindítóit kezdettől az EU-nál tágabb keretekben gondolkodtak. Az aláírók: Ausztria, Belgium, Bulgária, Csehország, Dánia, Egyesült Királyság, Észtország, Finnország, Franciaország, Görögország, Hollandia, Írország, Izland, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Luxemburg, Magyarország, Málta, Németország, Norvégia, Olaszország, Portugália, Románia, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szlovákia, Szlovénia. Liechtenstein a találkozóon nem volt jelen, de röviddel a találkozó után visszamenőlegesen, 30. tagorszádként csatlakozhatott.

alapon csatlakozzon a Párizsban kitűzött és a szakma (például az európai rektori konferenciák) bevonásával továbbfejlesztett célokhoz, azaz kötelezettséget vállaljanak felsőoktatás-politikáik harmonizációjára, az Európai Felsőoktatási Térség 2010-re történő létrehozására. A Bolognai Nyilatkozatot⁵ Magyarország képviselője, Kiss Ádám akkori felsőoktatási helyettes államtitkár is ellátta kézjegyével⁶.

Szemelvények a Bolognai Nyilatkozatból

„A Tudás Európája ma már széleskörűen elismert, nélkülözhetetlen eleme a társadalmi és emberi fejlődésnek, az európai polgári lét megszilárdításának és gazdagodásának. (...) Ma már általánosan elismert az oktatás és az oktatásban történő együttműködés fontossága egy stabil, békés és demokratikus társadalom kifejlesztésében és megerősítésében (...)”.

Az európai felsőoktatási térség „kulcs tényező a polgárok mobilitásának és munkaerőként való alkalmazhatóságának elősegítésében és az európai kontinens általános fejlesztésében. (...) figyelmet kell fordítanunk az európai felsőoktatási rendszer nemzetközi versenyképességének a fokozására.”

Bolognában már az is igazi érdekességnek számított, hogy milyen magas számban jelentek meg a résztvevő országok, rendkívülivé viszont az tette, hogy a folyamat már rögtön a kezdetekkor kilépett a politikai, sőt még a szűk szakmai mezőből is, hiszen a 29 ország és az Európai Bizottság képviselői mellett Bolognában jelen voltak fontos nemzetközi szervezetek (Európa Tanács, UNESCO), illetve a felsőoktatási intézmények, a hallgatók, a felsőoktatásban dolgozó oktatók és kutatók, s a munkaadók képviselői is. *A felsőoktatás Bolognában egy európai dimenziójú állami kérdéssé vált.*

A Bolognai Nyilatkozat - amely tulajdonképpen az addigi erőfeszítéseknek és reformelképzeléseknek adott keretet és lendületet egyben - 2010-ig bezáródóan az alábbi célokat tűzte ki:

1. könnyen értelmezhető és összehasonlítható végzettségek rendszerének kialakítása (pl. az oklevélmelléklet bevezetése által);
2. két fő, egymásra épülő képzési szakaszon (ún. cikluson) alapuló képzési rendszer bevezetése, amelyben már az első ciklusban (alapképzés) szerzett fokozat szakképzettséget nyújt a munkaerőpiacon történő elhelyezkedéshez (az első ciklus nem lehet rövidebb, mint 3 év), továbbá szükséges feltétele a második képzési ciklusba (mestereképzésbe) történő belépésnek;
3. az ECTS-en alapuló egységes kreditátviteli rendszer kialakítása;
4. széles körű hallgatói, oktatói, kutatói, intézményi dolgozói mobilitás elősegítése az akadályok eltávolítása által;
5. együttműködés kialakítása az európai felsőoktatási minőségbiztosításban⁷;
6. a felsőoktatás európai dimenziójának támogatása.

A bolognai folyamatban ezek az alapcélok mindvégig megmaradtak, bár a későbbi kétévenkénti miniszteri találkozók zárónyilatkozatai fogalmaztak meg új célokat is, s esetenként megváltoztatták a hangsúlyokat, a prioritásokat.

5 A bolognai folyamat eddigi miniszteri konferenciáinak záródokumentumai angol nyelven és nem hivatalos magyar fordításban letölthetők az Oktatási és Kulturális Minisztérium honlapjáról (<http://www.okm.gov.hu/felsooktatasi-bolognai-folyamat/bolognai-folyamat>).

6 A bolognai folyamat magyarországi történéseinek megértéséhez, a kezdeti évek szakmai gondolatvilágának megismeréséhez hasznos adalékul szolgál a MAB egyik konferenciakötete, amely két 2001-ben megrendezett konferencia előadásait tartalmazza. (Almási, 2002)

7 A bolognai folyamat minőségbiztosítási vonatkozásairól lásd részletesen: Csekei, 2009b

- Prága, 2001

2001-ben Prágában az élethosszig tartó tanulást, az EFT vonzerejének növelését, valamint a hallgatóknak és az intézményeknek a bolognai folyamatba való fokozottabb bevonásának szükségességét hangsúlyozták a miniszterek. E találkozón jelent meg először a szociális dimenzió is, ami később önálló munkaterületté vált. A miniszterek felkérték az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Szövetséget (*European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA*), hogy működjön közre egy közös minőségbiztosítási referenciakeret megalkotásában. A találkozón a miniszterek kifejezetten bátorították az országokat, hogy a képzéseinket (bachelor) profilírozzák⁸. Az első miniszteri utótalálkozón már 33 ország⁹ képviselője fogadta el a Prágai Nyilatkozatot.

- Berlin, 2003

2003-ban Berlinben a miniszterek elkötelezték magukat, hogy a kétciklusú képzési rendszer bevezetését már 2005-ig megkezdik¹⁰. Az ENQA javaslata alapján meghatározták, hogy 2005-re a tagállamok minőségbiztosítási rendszereinek milyen elveken kell nyugodnia. Felkérték továbbá az ENQA-t, hogy az Európai Egyetemek Szövetsége (*European University Association, EUA*), az Európai Felsőoktatási Intézmények Szövetsége (*European Association of Institutions in Higher Education, EURASHE*) és az Európai Hallgatói Egyesület (ma *European Students' Union, ESU*) közreműködésével (e négy szervezet együtt: E4 csoport, a továbbiakban ezt a gyűjtőmegnevezést használjuk) a 2005-ös bergeni miniszteri találkozóra dolgozzon ki a minőségbiztosítás vonatkozásában egységes szabványokat és irányelveket.

A miniszterek felhívták a tagállamokat, hogy kezdjék meg nemzeti szinten a képesítési keretrendszereik kidolgozását, s hangsúlyozták egy átfogó, az EFT egészére vonatkozó keretrendszer kidolgozásának szükségességét. Célul tűzték ki, hogy az EFT-ben 2005-től minden hallgató kapjon oklevele mellé automatikusan és díjmentesen oklevélmellékletet, az adott ország nyelvén és egy széles körben használt európai nyelven. Az oktatás és a kutatás kapcsolatának szorosabbá tétele kapcsán a miniszterek szükségesnek tartották a doktori képzés bevonását is a bolognai folyamatba. A második posztbolognai miniszteri találkozón már 40-re bővül a résztvevők¹¹ száma.

- Bergen, 2005

A 2005-ös bergeni találkozóra az E4 csoport elkészítette az Európai Felsőoktatási Térségre vonatkozó Minőségbiztosítási Sztenderdek és Irányelvek (*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*, a továbbiakban: *ESG*¹²) című dokumentumot, melyet a miniszterek elfogadtak, és külön üdvözölték a minőségbiztosítási ügynökségek nyilvántartásának létrehozásáról szóló javaslatot.

8 „Az oklevél megszerzéséhez vezető képzések eltérő orientációjúak és profilúak lehetnek, illetve kell lenniük annak érdekében, hogy idomuljanak a személyes, tudományos és munkaerő-piaci igényekhez, amint azt az alapképzésről szóló, Helsinkiben tartott szemináriumon megfogalmazták (2001 februárjában).” Prágai Nyilatkozat

9 Prágában Ciprus, Horvátország és Törökország csatlakozott a bolognai folyamathoz.

10 Magyarországon ez a passzus felre lett értelmezve, az a cél ugyanis nem változott, hogy a felsőoktatási rendszerek 2010-re átváltsanak a kétciklusú képzésre, vagyis ez nem azt jelentette, hogy 2005-re készen kell lenni vele, hanem hogy addig (azaz legkésőbb 2005-ben) meg kell kezdeni a bevezetést. A nyilatkozat fogalmazói valószínűleg inkább fokozatos és alulról jövő, mintsem gombnyomásra felülről történő átváltással számoltak. Példaként megemlíthető (az egykor a miénkhez hasonlóan duális képzési rendszerű) Németország, ahol a felsőoktatási kerettörvény (HRG) már 1998-ban (!) lehetővé tette az új típusú képzések indítását, az intézmények azonban 2009-ig még indíthatták régi típusú szakjaikat is.

11 Berlinben Albánia, Andorra, Bosznia-Hercegovina, Macedónia (Bologna-fórumokon használatos neve: „the Former Yugoslav Republic of Macedonia”), Oroszország, a Szentszék valamint Szerbia és Montenegró csatlakozott a bolognai folyamathoz.

12 A dokumentum legfrissebb változata angol eredetiben letölthető innen: http://www.enqa.eu/files/ESG_3edition%20%282%29.pdf. Magyar összefoglaló itt található: http://www.enqa.eu/files/ESGHungarian_Chpt2.pdf. Egy korábbi változat magyarul pedig itt érhető el: http://www.tpf.hu/document.php?doc_name=Bologna/ENQA_report_HU.pdf.

Felkérték az E4 csoportot a megvalósítás gyakorlati vonatkozásainak kidolgozására. A miniszterek másik fontos döntése az volt, hogy elfogadták az Európai Felsőoktatási Térség átfogó, háromszintes képesítési keretrendszerére (*A Framework for Qualifications of European Higher Education Area*¹³, röviden *QF EHEA*) tett javaslatot, és kötelezték magukat, hogy 2010-re elkészítik az ezzel kompatibilis nemzeti képesítési keretrendszereiket. A Liszaboni Elismerési Egyezményt még nem ratifikáló országokat felszólították ennek megtételére, és a külföldi oklevelek elismerésének javítását célozva a 2007-es konferenciára készülő országjelentés mellékleteként nemzeti elismerési akciótervek elkészítését irányozták elő. Az immár 45 ország¹⁴ képviselője által elfogadott Bergeni Nyilatkozatban már önálló fejezetcímet kapott a szociális dimenzió.

- London, 2007

2007-ben Londonban a miniszterek döntöttek az Európai Felsőoktatási Minőségbiztosítási Regiszter (*European Quality Assurance Register for Higher Education, a továbbiakban EQAR*) létrehozásáról. A találkozó másik lényeges eleme Az Európai Felsőoktatási Térség a globális környezetben (*The European Higher Education Area in a global setting*¹⁵) című stratégia elfogadása volt. A miniszterek megállapodtak abban is, hogy a tagországok a 2009-es miniszteri találkozóra - országjelentésük mellékleteként - a szociális dimenzió területén nemzeti akcióterveket dolgoznak ki. E találkozón 46. tagállamként Montenegró¹⁶ is csatlakozott a bolognai folyamathoz.

- Leuven/Louvain-la-Neuve, 2009

A 2009-es miniszteri találkozónál, amelynek két belga város, a flamand *Leuven* és a vallon *Louvain-la-Neuve* adott otthont, érdemes kicsit hosszabban elidőzni, hiszen az itt született Leuveni Nyilatkozat nemcsak a legutóbbi miniszteri konferencia óta eltelt időszakra tekintett vissza, hanem magára a bolognai évtizedre is. A miniszterek szerint „a bolognai folyamat a felsőoktatási rendszerek nagyobb kompatibilitásához és jobb összehasonlíthatóságához vezet, ezzel megkönnyítve a hallgatók számára a mobilitást, az intézmények számára pedig a hallgatók és oktatók magukhoz vonzását más kontinensekről. Zajlik a felsőoktatás modernizációja, ami magában foglalja a háromciklusú képzési szerkezet bevezetését, (...) az Európai Felsőoktatási Térségre vonatkozó Minőségbiztosítási Sztenderdek és Irányelvek elfogadását, az EQAR megalakítását és a nemzeti képesítési keretrendszerek létrehozását, melyek az Európai Felsőoktatási Térségnek a tanulási eredményeken (learning outcomes) és a hallgatók munkaterhén alapuló, átfogó képesítési keretrendszeréhez kapcsolódnak. Mindezek mellett a bolognai folyamat támogatta az oklevél-melléklet (Diploma Supplement) és az európai kreditviteli rendszer (ECTS) elterjedését, hogy ezáltal is növelje a képesítések átláthatóságát és elismerését. A Bolognai Nyilatkozatban megfogalmazott és az azt követő években kitűzött célok ma is érvényesek. Mivel minden célt még nem értünk el egészen, ezek megfelelő, teljes megvalósítása európai, nemzeti és intézményi szinten fokozott lendületet és elköteleződést fog igényelni 2010-et követően.”¹⁷

13 A dokumentum megtalálható itt: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents>. A bolognai folyamat, pontosabban az Európai Felsőoktatási Térség háromszintes képesítési keretrendszere (QF EHEA) nem keverendő össze az Európai Unió által szorgalmazott (nyolcszintes) képesítési keretrendszerrel (EQF, magyarul EKRR). Az OKM honlapján részletes információk olvashatók az EFT keretrendszeréről, a két keretrendszer viszonyáról (<http://www.okm.gov.hu/felsooktatas/tudastar/europai-felsooktatasi>), valamint az EKRR-ről (<http://www.okm.gov.hu/europai-unio-oktatas/europai-kepesitesi/europai-kepesitesi>).

14 Bergenben Örményország, Azerbajdzsán, Grúzia, Moldova és Ukrajna csatlakozott a bolognai folyamathoz.

15 A dokumentum megtalálható itt: <http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/documents>.

16 A Szerbia és Montenegró államközösségéből 2006-ban kivált Montenegró a szövetség részeként tulajdonképpen addig is részt vett a folyamatban. Mára Európából már csak Fehéroroszország, a Koszovói Köztársaság, Monaco és San Marino nem tagja a bolognai folyamatnak.

17 Leuveni Nyilatkozat.

- 2009 tavaszán tehát eldőlt: a bolognai folyamat 2010 után is folytatódni fog, jobban mondván: az Európai Felsőoktatási Térség a kiteljesedéshez és a sikeres működéshez továbbra is igényli a koordinációt. Hangsúlyozva, hogy Európa a következő évtizedben csak akkor lehet sikeres, ha a lehető legtöbb hozza ki polgárai tehetségéből, a miniszterek Leuvenben a következő évtizedben prioritást élvező munkaterületeket is megjelölték (dőlt betűvel a Leuvenben megfogalmazott konkrétumok):

SZOCIÁLIS DIMENZIÓ¹⁸

A miniszterek kötelezettséget vállaltak, hogy a bejutás kiszélesítése és az alulreprézentiált csoportok felsőoktatási jelenlétének erősítése érdekében az egyes országok vonatkozásában indikátorokat dolgoznak ki, mely alapján 2020-ra elérendő célokat tűznek ki saját országuk számára.

ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁS

E területen a rugalmas tanulási, a nem hagyományos bekerülési utak, és az előzetes ismeretek beszámítási rendszere kiépítésének szükségességét hangsúlyozták a miniszterek. A nemzeti képzési keretrendszerek megalkotására a miniszterek két év haladékot adtak maguknak: azoknak 2012-ig kell elkészülniük a tagállamokban.

FOGLALKOZTATHATÓSÁG

Az oktatási szféra és a gazdasági szféra további közeledése kívánatos, csakúgy, mint a pályaaorientációs és karrier-tanácsadói hálózatok megléte, ill. kiépítése.

HALLGATÓKÖZPONTÚ TANULÁS ÉS A FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYEK KÉPZÉSI FUNKCIÓJA

Az intézmények oktatási, képzési funkciója nem kevésbé fontos, mint például a kutatási. Az oktatás minőségére a miniszterek szerint nagyobb hangsúlyt kell a jövőben fektetni. Az ismeretátadási folyamat középpontjában a tanuló áll (a maga képességeivel, szükségleteivel és előismereteivel) mindhárom ciklusban.

OKTATÁS, KUTATÁS ÉS INNOVÁCIÓ KAPCSOLATA

Ez alatt a miniszterek azt értették, hogy a modern oktatásnak a kutatás eredményein kell alapulnia, az oktatási intézményeknek hozzá kell járulniuk az innováció javulásához, növelni kell a kutatói kompetenciával rendelkezők számát, a tudományos pályát vonzóvá kell tenni.

NEMZETKÖZI NYITOTTSÁG

Ez a munkaterület az Európai Felsőoktatási Térségnek a Bolognán kívüli világgal való kapcsolataival foglalkozik, ismertebbé teszi, népszerűsíti az EFT-t, az európai felsőoktatást. A miniszterek egy ezt segítő hálózat kialakítását határozták el Leuvenben.

MOBILITÁS

A miniszterek azt az ambiciózus célt tűzték maguk elé, hogy 2020-ra az európai végzős hallgatóság legalább 20 százaléka rendelkezzen külföldi tanulmányi vagy képzési tapasztalattal. Ehhez szélesíteni kell a mobilitás formáit, hatókörét, a mobilitásban résztvevők körét, és a tantervek olyan átalakítása is szükséges, amely helyet biztosít a

¹⁸ A 2009-es leuveni miniszteri konferenciához készült országjelentés (country report) mellékleteként az országoknak szociális dimenzió témában külön dokumentumot is be kellett nyújtaniuk, amely a helyzet bemutatásán túl a megített és a tervezett lépéseket is tartalmazza. Az országjelentésekből egy szakmai tanulmány is készült, amely a 2009-es helyzetértékelés mellékleteként jelent meg.

mobilitásnak, például mobilitási ablakok (mobility windows) alkalmazásával. A mobilitás tekintetében indikátorok kidolgozásával is megbízták a Nemzetközi Bologna Csoportot (Bologna Follow-up Group, BFUG), illetve kinyilvánították, hogy kiegyensúlyozottabbá kívánják tenni a mobilitást.

ADATGYŰJTÉS

Ez a munkaterület a bolognai folyamat céljai megvalósulásának mérésére alkalmas indikátorok kidolgozását és statisztikai adatok gyűjtését foglalja magában. E területhez tartozik Leuven szellemében egy pontosabb és megbízhatóbb adatokon alapuló helyzetértékelés módszerének kidolgozása, s 2012-re az adatgyűjtő szervezetek munkájának koordinálásával egy integrált riport elkészítése is.

TÖBBDIMENZIÓS ÁTLÁTHATÓSÁGI ESZKÖZÖK

Ez a terület leuveni újdonság a bolognai folyamatban. E munkaterület az intézményi sokféleség megőrzése mellett, az összehasonlíthatóság és az intézményi profilok kitisztítása érdekében az intézmények profilküldetés szerinti tipizálásának (klasszifikáció) és rangsorolásának (rankings) lehetőségeit vizsgálja.

FINANSZÍROZÁS

A bolognai folyamat alapelve, hogy a felsőoktatás a köz felelőssége, s a felsőoktatásért a köz anyagi felelősséget is vállal. Azonban a tömegesedés és az ezzel párhuzamosan zajló költségvetési megszorítások korában mind nagyobb hangsúlyt kell fordítani a források diverzifikálására.

Leuven újdonsága volt még, hogy itt került megrendezésre a bolognai folyamat történetében első alkalommal a Bologna Világforum¹⁹ (*Bologna Policy Forum*) is, amely a Bolognán kívüli világgal való kapcsolatok intenzívebbé tételét és formalizálását célozta.

A leuveni miniszteri találkozón új tagfelvételre nem került sor, de az ázsiai Kazahsztán megfigyelői mindvégig jelen voltak a konferencián²⁰.

• Budapest–Bécs, 2010

A 2010. március 11-12-én Budapesten, ill. Bécsben megrendezendő (e sorok megjelenésekor már megrendezett) rendkívüli miniszteri találkozó²¹ célja elsősorban az elmúlt évtized elemző áttekintése. E találkozón kerül bemutatásra egy kutatói konzorcium által készített független értékelés, de e konferenciára önálló jelentéssel készül az *Eurydice*, a *EURASHE*, az *ESU*, az *EUA* és az Oktatási Internacionálé (*Education International*) is. A találkozó célja továbbá az Európai Felsőoktatási Térség létrejöttének ünnepélyes meghirdetése, valamint az annak létrehozása érdekében létrejött széles körű együttműködés megünneplése lesz. Létszámbővülés elképzelhető, ugyanis Kazahsztán hivatalosan is pályázott a bolognai folyamatbeli tagságra.²² A találkozóhoz kapcsolódóan kerül megrendezésre a II. Bologna Világforum is.

19 Erről részletesebben lásd: Csekei, 2009a

20 <http://en.government.kz/site/news/042009/07>

21 Érdekességképpen megemlítendő, hogy a konferencia logóját egy magyar hallgató tervezte: <http://www.okm.gov.hu/felsooktatasi/kiallitas-magyar-osztrak>.

22 A bolognai folyamathoz való csatlakozásnak jelenleg két feltétele van: az, hogy az adott ország ratifikálja az Európa Tanács Európai Kulturális Egyezményét (http://www.coe.int/t/dg4/culturalconvention/default_en.aspx), illetve legyen elkötelezett a bolognai célok mellett. Utóbbit a csatlakozni szándékozó országoknak a mindenkori országjelentési sablon kitöltésével kellett bizonyítaniuk, melyet szakértők bíráltak el. Kazahsztán csatlakozása valószínűleg már felveti a bolognai folyamat földrajzi bővíthetőségének a kérdését is.

A bolognai vízió - milyen is az az EFT?

Röviden összefoglalva, a bolognai folyamat egy olyan felsőoktatási rendszert képzel el, amelynek segítségével a lehető legtöbb ember a lehető legtöbbet hozhatja ki magából. Ezt kívánja elősegíteni az ún. szociális dimenzió munkaterület. Ennek természetesen nagyon komoly esélyegyenlőségi aspektusai is vannak, s ez a bolognai dokumentumokban úgy fogalmazódott céllá, hogy a felsőoktatásba belépő, tanuló, majd onnan oklevéllel kilépő hallgatóság összetétele tükrözze az adott társadalom sokszínűségét. Az esélyegyenlőségi aspektus különösen érvényes a hallgatói mobilitás tekintetében, hiszen a felsőoktatásban amúgy is alulreprezentált csoportok a nemzetközi mobilitásban még kevésbé vannak jelen. Európában megengedhetetlen, hogy a szociális, gazdasági, származási, vallási, nemi, fogyatékosági stb. helyzete bárkit gátoljon az oktatáshoz való hozzáférésben. A szociális dimenzió tehát a társadalmi, kulturális és gazdasági fejlődést is segíti, vagyis a stabil, fenntartható, demokratikus, nyitott, inkluzív jóléti tudástársadalom alapja.

Míndez természetesen elválaszthatatlan az élethosszig tartó tanulás kérdésétől, amelyet a bolognai folyamat egy olyan komplex, rugalmas rendszerként képzel el, amelyben a tanulási folyamatban nincsenek zsákutcák, mindenre épül valami, minden vezet valahová, s ahol a felsőoktatásba nem hagyományos utakon is be lehet kerülni. Az oktatási rendszer rugalmas tanulási utakat kínál minden korosztálynak, rövid ciklusú képzésekkel (amelyek megeremtik a munkaerő-piaci igényekre történő gyors reagálás, valamint a felsőoktatáshoz való hozzáférés kiszélesítésének lehetőségét), a gyűjtési (akkumulációs) funkciójában megerősített és a kompetenciákat leíró tanulási kimenetekkel (learning outcomes) összekötött kreditrendszerrel (élethosszon át tartó kreditakkumuláció), az előzetesen (formális és nem formális úton) megszerzett ismeretek, tapasztalatok elismerésének és beszámításának rendszerével, és az egészet keretbe foglaló képesítési keretrendszerrel.

Ez a felsőoktatás nemcsak a hallgatók személyes fejlődéséhez, aktív állampolgárrá válásához, hanem a munkaerő-piaci helyállási képességük (az angolban: employability, amit a vonatkozó magyar szakirodalom foglalkoztathatóságként használ) kialakításához is hozzájárul. A hallgató azon képességekkel történő felruházásáról van itt szó, amelyek segítségével képes megszerezni első munkahelyét, illetve aztán megtartani és szükség szerint megváltoztatni azt. Ennek elérése érdekében a felsőoktatás és a gazdasági szektor folyamatosan kooperál és kommunikál egymással. Az élethosszig tartó tanulás, illetve a foglalkoztathatóság dimenziójában (a szociális aspektusokról már nem is beszélve) is kulcskérdés, hogy kiépüljön az élethosszig tartó pályaeorientáció (lifelong guidance) rendszere, beleértve a tanulmányi, pszichológiai és karriertanácsadást is.

Ami az oktatás tartalmát illeti, az Európai Felsőoktatási Térségben a tanítás helyett a tanulás kerül a középpontba. Ennek megfelelően az előadóterem szerepe csökken, a könyvtár vagy az internet egyre fontosabb szerepet játszik az ismeretszerzésben, a kreditpont is csak kisebb részben áll kontaktórából, nagyobb részben az önálló hallgatói munkavégzést ismeri el. Az ismeretátadási folyamat középpontjában a tanuló áll (a maga képességeivel, szükségleteivel és előismereteivel), nem pedig a tanár. A bemenet helyett a hangsúly a kompetenciákban leírt kimenetre kerül. És mivel a hallgatóság egyre sokrétűbb, egyre differenciáltabb és egyénre szabottabb oktatási/pedagógiai módszereket kell az intézményeknek kifejleszteniük, és az intézményrendszernek is differenciálódnia kell a különböző igények kielégítésére.

Az Európai Felsőoktatási Térségben az oktatói és hallgatói mobilitás napi gyakorlat, az intézmények mind nemzetközibbé válnak. Az EFT nyitott a világra, és a fenti reformoknak köszönhetően komoly nemzetközi vonzeróval bír, így képes magához vonzani a világ letehetségesebb hallgatóit, oktatóit és kutatóit.

A bolognai folyamat eredményei...

Attól, hogy a fenti vízió az egész Európai Felsőoktatási Térségben napi valóság legyen, még nagyon messze vagyunk, de azért az elmúlt bő évtizedben - ahogy azt Leuvenben is megállapították a miniszterek - számos eredmény született. Az alábbiakban - a teljesség igénye nélkül - felvázoljuk, hogy a fontosabb területeken milyen változásokat hozott a bolognai folyamat az európai felsőoktatásban. Az értékelés alapjául a leuveni találkozóra készített országjelentésekből összeállított helyzetértékelés²³ (*Stocktaking Report 2009*) szolgál (amennyiben van vonatkozó adat).

A) MINŐSÉGBIZTOSÍTÁS

A Bolognai Nyilatkozat aláírása előtti időkben az európai országok felsőoktatásában vagy volt minőségbiztosítás, vagy nem, ha volt is, annak módja, tartalma rendkívül változatos képet mutatott. A bolognai folyamat a minőségbiztosítást kezdetektől kiemelt kérdésként kezeli, mivel az egységes elveken nyugvó minőségbiztosítás nemcsak a felsőoktatás magas színvonalának, de az egymás felsőoktatása iránti bizalomnak, közvetve pedig a hallgatói mobilitásnak és egymás oklevelei elismerésének is az alapja.

A bolognai folyamat „termékeként” elkészültek a felsőoktatás minőségbiztosításának európai sztenderdjei és irányelvei (ESG), s mára gyakorlatilag minden ország rendelkezett az abban meghatározott kritériumokon alapuló minőségbiztosítási rendszerről, de ahogy a leuveni helyzetértékelés is mutatja, a gyakorlati megvalósítás tekintetében azért itt még bőven akad tennivaló, a három indikátor alapján csak négy ország teljesített színjelésre (Magyarország: 5, 4, 4.).

A minőségbiztosítás területén intézményesült először (és eleddig kizárólag) az együttműködés a bolognai folyamatban: 2008-ban megalakult az EQAR, a minőségbiztosítási ügynökségek független nyilvántartása, amelynek célja, hogy nyilvános hozzáférést biztosítson az ESG-vel összhangban működő, megbízható minőségbiztosítási ügynökségekkel kapcsolatos objektív információkhoz. Ma már 17 minőségbiztosítási ügynökség szerepel a regiszterben.

A szükséges lépéseket a minőségbiztosítás területén tehát megtették ugyan a szakemberek, de az elvett mag valószínűleg csak néhány év múlva fog termőre fordulni.

B) ELISMERÉS, ÉLETHOSSZIG TARTÓ TANULÁS

Ahogy a bevezetőben is említettük, a valódi közös európai munkaerőpiac hiánya komoly versenyképességi hátrányt jelentett Európának, s ennek egyik oka a tanulmányi teljesítmények és a kiadott oklevelek elismerésének problémája volt, hisz az gátolta a hallgatói és munkavállalói mobilitást.

A bolognai folyamatban részt vevő országok kötelezettséget vállaltak, hogy ratifikálják az 1997-es Lisszaboni Elismerési Egyezményt, s ez mára 44 országban meg is történt, ami nyilvánvalóan nagy lépés a végzettségek elismerése felé, ugyanakkor viszont a külföldi tanulmányok elismerése/beszámítása sok országban, ill. intézményben még ma is igen nehézkes.

Pozitív tény ugyanakkor, hogy az oklevélmelléklet és a kreditrendszer (ECTS) a bolognai folyamatnak köszönhetően vált széles körben ismertté és elterjedtté. A legtöbb bolognai ország ECTS-t használ,

²³ Az eddigi bolognai helyzetértékelések kapcsán megjegyzendő, hogy a valóság a riportokban ábrázolt képnél valószínűleg minden országban valamivel rosszabb, de ennek nem a tagállami adatszolgáltatás pontatlansága az oka, hanem elsősorban az, hogy a kérdések inkább a szabályozási környezetre, s nem pedig a szabályozott terület tényleges napi, gyakorlati működésére fókuszáltak. Az említett 2010-es független értékeléstől, illetve a 2012-es megújított helyzetértékeléstől már sokkal objektivebb kép várható. Az értékelés 48 adatot tartalmaz: ennek az az oka, hogy Belgium (Flamand és Francia Közösség), valamint az Egyesült Királyság (Skócia, illetve Anglia, Wales és Észak-Írország) két-két országgént szerepel. Az összehasonlító táblázat magyar nyelven elérhető az OKM honlapján (<http://www.okm.gov.hu/felsooktatasi/aktualitasok/konferencial>).

azonban szintén a tennivalókat jelzi az a tény, hogy a leuveni helyzetértékelésben hét ország (köztük Magyarország) csak hármast, kettőt pedig csak kettes osztályzatot kapott. A probléma gyökere abban keresendő, hogy a tantervek (kurrikulumok) nem tanulási eredményekben (learning outcomes) vannak ezen országokban megfogalmazva, és ennek megfelelően az ECTS sem a tanulási eredményeken alapul. Az élethosszig tartó kreditakkumuláció ma még csak igen kevés országban valóság. Az oklevélmelléklet tekintetében sem jobb a helyzet, Leuvenben 11 ország teljesített hármásra, kettőt pedig egyest kapott (Magyarország: 5).

Az előzetesen szerzett ismeretek beszámítása alapvető az élethosszig tartó tanulás mindennapi gyakorlattá válásában, a rugalmas tanulási utak kialakításában. A leuveni hat egyes és tíz kettes (Magyarország: 3) azt jelzi, hogy e téren is még nagyon komoly munka szükséges, s hogy még a legtöbb helyen nem történt meg a paradigmaváltás a felsőoktatásban. Azért 16 ötös is volt, a jó jegyeket elsősorban Európa északi és nyugati pereme söpörte be.

Az élethosszig tartó tanulás megvalósításában a felsőoktatásra a következő évtizedben kulcsszerep hárul.

C) A FOKOZATOK ÚJ RENDSZERE ÉS A KÉPESÍTÉSI KERETRENDSZER

A bolognai folyamat elindulása előtt minden ország a saját elképzelése szerint alakította ki és működtette felsőoktatását. Sok Bologna-országban, így Magyarországon is, az ún. duális képzési modellt terjedt el. Ez nemcsak a lineáris felsőoktatású országokkal történő mobilitást és az elismerést nehezítette meg, de a saját rendszeren belül is csak igen nehézkesen nyílt mód a végzettségi szint emelésére vagy a pályamódosításra. A régi, rugalmatlan képzési szerkezet sem az új típusú tudás átadásának, sem a számában felduzzadt, megváltozott és változatos igényű hallgatóságnak²⁴ nem felelt meg.

A leuveni helyzetértékelés szerint a lineáris képzési rendszerre történő átállás gyakorlatilag mindenütt megvalósult, és az országok nagy részében a diákok túlnyomó többsége már az új típusú képzésekben tanul (Magyarország az akkori 60%-ával a kvantitatív osztályzorendszerben 3-ast kapott), s az átmenet a két ciklus között szinte mindenütt problémamentes (Magyarország: 5). A valóság azonban nem ilyen rózsás, mert jól látható, hogy a nemzeti, intézményi megvalósítás során szerte Európában talán ez a cél siklott ki a legjobban. Az elmaradt tantervi reform, túlszűfolt alapképzési programok, az erősen eltérő kreditszámok, a nem egyenlő programhosszok (bár a legtöbb ország alapvetően a 3+2+3 éves modellt választotta), a két ciklus közti átmenet korlátai, a modularizáció hiánya, a sok-sok kivételszak (bár van olyan ország, amely az orvosképzést is lineáris struktúrában szervezi²⁵), de legelső sorban talán a mindezek háttérben meghúzódó szükséges szemléletváltás hiánya²⁶ mind-mind e témakörbe tartozik. Itt kell megemlíteni azt is, hogy a bolognai folyamat, bár szellemiségébe jól illeszkedne, máig adós maradt az első ciklushoz kapcsolódó) rövid ciklusú képzések (például Magyarországon az ún. felsőfokú szakképzés) helyének meghatározásával a képzési szerkezetben²⁷.

24 A változást szemléletetendő említjük, hogy a bolognai folyamat dokumentumai is mind gyakrabban használják a learner, azaz a tanuló szót.

25 Lásd pl. a Leideni Egyetem honlapját: <http://www.leidenuniv.nl/en/studyinleiden/bachelor/programmes.html>.

26 Magyarországon ennek egyik jele már a szóhasználatban is látható: osztott és osztatlan képzésekről beszélünk, holott itt nem osztani kellett volna, hanem vadonatúj célú és tartalmú bachelor és mester szakokat kellett volna Bologna szellemében létrehozni. Szintén szemléletmódbeli kérdés tükröződik az alapképzés elnevezésben is, mely szóválasztás és sorok írója szerint az új képzések társadalmi és gazdasági elfogadásának nem tett jót, hisz nem azt tükrözi, hogy ez egy tisztességes, rendes, jól alkalmazható, értékes oklevél.

27 Bár semmi nem tiltja, hogy az országok ezt a kérdést saját hatáskörben rendezzék.

E nagyon színes kép értelmezhetővé tétele lenne a képzési keretrendszerek feladata. Ez a leuveni helyzetértékelés alapján a bolognai folyamatnak még az előzetes ismeretek beszámításánál is gyengébb láncszeme. A 22 hármas (Magyarország is), a hat kettes és a kilenc egyes mind azt mutatja, hogy az eredetileg 2010-re vállalt célkitűzést alig tucatnyi ország teljesítette, vagy került annak közelébe. A képzési keretrendszerek ügye lesz valószínűleg a következő évtized egyik legfontosabb (felső)oktatási kérdése.

D) MOBILITÁS

A bolognai folyamatot nevezhetnénk akár a mobilitás szülöttjének is, a folyamat maga pedig - szimbolikusan szólva - kezdetektől igyekszik világra jöttéért hálát adni a mobilitásnak. A mobilitás előtt álló akadályok lebontásában komoly eredmények születtek az elmúlt évtizedben (a képzési szerkezet reformja, a képzési keretrendszer, az ECTS általánossá tétele, az egységes elveken nyugvó minőségbiztosítási rendszer bevezetése, az ösztöndíjak és a hitelek hordozhatóságának megteremtése tulajdonképpen mind ezt a célt szolgálja), azonban a nagy igyekezetben hibák is csúsztak a gépezetbe. A mobilitás témakörében Leuvenben pontosan mérhető és összehasonlítható adatok híján indikátor nem volt, de mind több fórumon merül fel a mobilitás akadályaként az alapképzések túlszűfolttsága, az egyes képzési ciklusok meglehetősen rövidsége (6, ill. 4 félév). Bár a mobilitás az elmúlt években Európában összességében (és Magyarországon is) nőtt, a 20 százalékos leuveni cél elég távolinak látszik, s a korábbi problémák (elsősorban a mobilitás kiegyensúlyozatlanságára, az esélyegyenlőségi szempontokra, valamint az elismerési és finanszírozási kérdésekre gondolva itt) a sok pozitív lépés ellenére sem oldódtak meg teljesen. Ami pedig az oktatói mobilitást illeti, a társadalombiztosítási és nyugdíj-jogosultságok hordozhatósága (pontosabban nem hordozhatósága), az állások nemzetközi megpályáztatásának elenyésző volta továbbra is komoly figyelmet igényel. Vitathatatlan ugyanakkor, hogy a bolognai folyamat már csak léténél fogva is nagyban hozzájárult az intézmények nemzetköziesedéséhez.

E) SZOCIÁLIS DIMENZIÓ

Ez viszonylag új munkaterület a bolognai folyamatban, nagyon éles definíciók és célkitűzések márcsak ezért sem születtek e téren. S bár - a leuveni számadás szerint - néhány ország komoly stratégiákat alkotott a bejutás kiszélesítésére, az alulreprezentált csoportok felsőoktatásba juttatására, az országok egy része még a probléma beazonosításáig sem jutott el²⁸.

A stratégiaalkotáson és a gondolkodáson kívül persze számos konkrét döntést is hoztak e téren Európa országaiban: a rugalmas tanulási utak megjelenése egyes országokban, beleértve a nem klasszikus bekezdési útvonalakat is, a modularizáció, a távoktatási formák megjelenése, az előzetes ismeretek beszámítása vagy az ösztöndíjak és diákhitel hordozhatósága tulajdonképpen mind ide tartozik, és természetesen a mind több országban működő pályaaorientációs rendszerekről sem szabad megfeledkezni. A szociális dimenzió fogalma a felsőoktatási gondolkodás fókuszába került, a más munkaterületeken tett akciók során is megkerülhetetlen lett szempontjainak a figyelembe vétele.

F) JÁRULÉKOS ÉRTÉKEK

A bolognai folyamat - magyarrá nehezen fordítható, az angol már megtalálta a lényegét - egy stakeholder process: ezt körülírva úgy lehetne mondani, hogy valamennyi érintett és érdekelt fél bevonásával zajló

²⁸ A 2009-es Stocktaking Report tanúsága szerint akad olyan ország is, amelyben „nincsenek a felsőoktatásban alulreprezentált csoportok”. Arra, hogy ez a problémakör mennyire eltérően jelenik meg egy-egy országban, némi magyarázatul szolgálhatnak a 46 résztvevő ország társadalmi, gazdasági fejlettségbeli különbségei.

folyamat. Az alapításkori széles körű együttműködés²⁹ a mai napig meghatározza a bolognai folyamat arculatát, s nagyban hozzájárul annak eredményeihez és nemzetközi elismertségéhez. Egy adott témában önkéntes alapon ilyen széles körű összefogás még eddig talán sehol a világon nem volt. És ehhez járul hozzá, hogy a bolognai folyamat gyakorlatilag egyhangú döntéshozatali struktúrában működik, mindezzel politikai kultúra tekintetében is példát mutatva a világnak.

A bolognai folyamat következtében létrejött egy összeurópai szakemberhálózat, egy felsőoktatás-politikai platform, ahol lehet egymáshoz fordulni, tanácsot kérni, jó gyakorlatokat ellesni stb. És nem lebecsülendő érték az sem, hogy a felsőoktatás a folyamat következtében minden Bologna-országban a közfigyelem homlokterébe került.

De nemcsak ott. Bologna hatóköre tíz évvel a Bolognai Nyilatkozat aláírása után jóval túlnyúlik a résztvevő 46 országon. Jól mutatja a Bologna iránt tapasztalható nemzetközi érdeklődést, hogy a versenyképesség megőrzése, a kompatibilitás megteremtése érdekében számos Bolognán kívüli ország törekszik a bolognai célok megvalósítására saját felsőoktatási rendszerében. A bolognai folyamat ezzel hozzájárul ahhoz is, hogy békés, demokratikus társadalmak éljenek egymás mellett a világban – elég, ha ránézünk az I. BPF zárónyilatkozatára, amely tekinthető akár az európai értékek és a bolognai célkitűzések exportjának is.

... avagy kisiklott reformok?

2010. az értékelések, a visszatekintés éve. Az nagyon jól látszik, hogy a Bolognai Nyilatkozat, s az abból kiinduló bolognai folyamat 1999 óta gyökeresen átalakította az európai felsőoktatás arculatát. A fent vázlatosan bemutatott eredményeket egyre többen elismerik, magának a folyamatnak a szükségességét (a megváltozott világ megváltozott funkciójú egyetemeket igényel³⁰) mind kevesebben vitatják. De azért időnként egy-egy újságikkben vagy hallgatói megmozdulásban csak kifejezésre jut az elégedetlenség. Mivel magyarázható tíz év elteltével is a szkepticizmus, a kritikus hangok?

Nyilvánvaló, hogy egy ilyen nagy rendszer ilyen volumenű és ilyen gyors átalakulása nem jár, nem járhat érdeksérelmek nélkül. De ez talán nem elégséges magyarázat.

A reformok megtétele előtt széles körben el kellett volna magyarázni, hogy miért nem tartható fenn a régi rend³¹. Ez a lépés a jelek szerint nemcsak Magyarországon maradt el. Emellett az új rendszer tartalma, előnyei, bevezetésének fontossága sem lett megfelelően bemutatva, így sokan nemcsak azt nem értik, miért volt szükség a változásokra, hanem azt sem, hogy tulajdonképpen mi is a bolognai folyamat.³² És ha nem tudjuk, miért csinálunk valamit, és nem tudjuk, mit akarunk, akkor azt elég nehéz elkötelezetten és jól csinálni.

Alátámasztja a fent leírtakat, hogy számos tévhit övezi a bolognai folyamatot Magyarországon és szerte Európában. Az egyik ilyen, ami a korábban is meglévő problémákat, például a nem megfelelően kezelt tömegesedés hatásait a bolognai folyamat számlájára írja. Holott a minőségromlásként megélt tömegesedés a felsőoktatással szembeni megváltozott társadalmi és gazdasági igényből fakad, ám ez pozitív folyamat (gondoljunk csak arra, hogy egy modern demokráciában a felelős állampolgári részvételhez mennyi mindenhez kell

29 A bolognai folyamatban az egyes országok kormányzatai mellett részt vesz az Európai Bizottság, az Európa Tanács, az UNESCO CEPES (az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szakosított Szervezetének Európai Felsőoktatási Központja), valamint a felsőoktatási intézmények, a hallgatók, a felsőoktatásban dolgozó oktatók és kutatók, a munkaadók és a minőségbiztosítási ügynökségek képviselői

30 Barakonyi, 2009, 24

31 Barakonyi, 2009, 10

32 A kétciklusú képzés és a bolognai folyamat közé tett magyar egyenlőségjel komoly információhiányról árulkodik. A folyamat hazai fogadtatásához lásd még: Pusztai Gabriella-Szabó Péter Csaba: A bolognai folyamat recepciója Magyarországon. In: Kozma-Rébay, 2009, 68-85.

valamilyen szinten érteni), csak a helyzet kezelésére a programok diverzifikációjára és pedagógiai paradigmaváltásra lenne szükség - a bolognai folyamat maga a minőségromlásnak tehát nemhogy nem oka, hanem éppen válasz lenne/lehetne a tömegesedés jelentette kihívás kezelésére.

A másik téves elképzelés szerint a kiképzett szakemberek a bolognai folyamat következtében nem a munkaerőpiac által igényelt képzettséget kapják. A bolognai folyamat valójában épp ennek ellenkezőjét akarja, egyik központi eleme épp a foglalkoztathatóság javítása. Az *implementáció során ejtett problémákról*³³ nem a bolognai folyamat tehet. Senki nem írta elő a tagországoknak, hogy a munkaerő-piaci szükségleteket figyelmen kívül hagyó programokat állítsanak össze (ha valóban nem felelnek meg a munkaadói elvárásoknak e programok, ahogy több országból hallani), vagy hogy ne térjenek át a transzferálható kompetenciákkal történő alapozásra. Jó jel viszont, hogy hazánkban és Európában is egyre több a kritikus szembenézés a nemzeti implementáció hiányosságaival.

A harmadik helytelen feltételezés az, hogy a bolognai folyamat egy az EU által előírt kötelezettség. Először is, a bolognai folyamatban résztvevő országok köre jóval szélesebb az EU tagjainál (46, illetve 27). Másodszor: az oktatás ügye az EU-ban a mai napig jogharmonizációs tilalom alá esik (igaz, az EU a maga - főleg koordinációs és anyagi, más politikaterületek, például a négy szabadság elve által legitimált - eszközeivel támogatja a bolognai folyamatot, amelynek egyébként ugyanúgy csak két szavazattal részese, mint Andorra vagy Németország). A bolognai folyamat 46 ország önkéntes részvételével zajló független kormányközi folyamat.

E sorok írója szerint a bolognai folyamat hazai fogadtatásának (a reformok előkészítésének hiányosságain túlmenően) sem az nem tett jót, hogy tévesen EU-s kötelezettségként került be a szakmai kommunikációba (ez a szféra amúgy is nagyon kényes az oktrojált dolgokra), és valószínűleg az sem volt szerencsés, hogy a *bolognai folyamathoz ahhoz nem tartozó reformelemeket is hozzákapsoltak*, így például (Magyarországon legalábbis) az intézményirányítási reformkísérletek is bolognai célként (és ezzel együtt hibásan: brüsszeli elvárásként) lettek kommunikálva. Mindez alkalmas volt arra, hogy a bolognai folyamat ellen hangolja a felsőoktatási közösséget.

ÖSSZEĞZÉS

A bolognai folyamat legjobban talán így definiálható: közös európai problémákra adott közös európai válasz. A 46 ország részvételével, az érintettek és érdekeltek széles körű összefogásával zajló bolognai folyamat, amely az európai felsőoktatás történetének legmélyebb, legátfogóbb reformfolyamatát indította el, idén már a felső tagozatba lép. Számos eredmény született már a tiz év alatt is, elég, ha a minőségbiztosítás, a mobilitás vagy az elismerés kérdéskörére gondolunk. Kialakultak a keretek, a struktúrák, s a világ is odafigyel Bolognára.

Az is igaz ugyanakkor, hogy a korábban is meglévő problémák egy része nem oldódott meg tökéletesen, s az ezek megoldására életre hívott bolognai folyamat céljai is sok országban csak részben, „nem úgy”, csak pro forma vagy egyáltalán nem valósultak meg, esetenként új problémákat okozva.

Az Európai Felsőoktatási Téréség létrejöttére kitűzött céldátum alkalmából Magyarországon is célszerű lenne újra feleleveníteni a bolognai gondolatot, intenzív kommunikációval, az érintettek (oktatók, hallgatók, munkaadók) széles körű bevonásával, majd őszintén szembenézni a megvalósítás hiányosságaival, s megtenni a szükséges korrekciókat, hogy Magyarország is kellően profitálhasson a folyamat eredményeiből.

IRODALOM

- A többciklusú képzés a magyar felsőoktatásban. Oktatási Minisztérium, Budapest, 2005. Forrás: http://www.okm.gov.hu/doc/upload/200604/bologna_kezirat_o60405.pdf. Letöltve: 2010. február 11.
- Almási Zsolt dr. (szerk.): A Bolognai Nyilatkozat és a magyar felsőoktatás. Magyar Akkreditációs Bizottság, 2002. Forrás: www.mab.hu/doc/bologna.doc. Letöltve: 2010. február 11.
- Barakonyi Károly (szerk.): Bologna „Hungaricum” - Diagnózis és terápia. Új Mandátum, Budapest, 2009
- Bergeni Nyilatkozat (The European Higher Education Area - Achieving the Goals. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005)
- Berlini Nyilatkozat (Realising the European Higher Education Area. Communiqué of the Conference of Ministers responsible for Higher Education in Berlin on 19 September 2003)
- Bologna Process Stocktaking Report 2009. Forrás: http://www.ond.vlaanderen.be/hogeronderwijs/bologna/conference/documents/Stocktaking_report_2009_FINAL.pdf. Letöltve: 2010. február 12.
- Bolognai Nyilatkozat (The Bologna Declaration of 19 June 1999. Joint Declaration of the European Ministers of Education).
- Csekei László (2009a): Párbeszéd a világgal - Az első Bologna Világforum. Forrás: http://www.felvi.hu/felsooktatasihely/nemzetkozi_korkep/bologna/bologna_vilagforum. Letöltve: 2010. február 12.
- Csekei László (2009b): Minőségügy a bolognai folyamatban: az EQAR. Forrás: http://www.felvi.hu/felsooktatasihely/nemzetkozi_korkep/bologna/minosegugy_EQAR. Letöltve: 2010. február 12.
- Derényi András: A bolognai folyamat célkitűzéseinek magyarországi megvalósítása. Tempus Közalapítvány, Budapest, 2008. Forrás: http://www.tpf.hu/document.php?doc_name=bologna2/bf_jelentes_hu_v03.pdf. Letöltve: 2010. február 11.
- Kozma Tamás-Rébay Magdolna (szerk.): A bolognai folyamat Közép-Európában. Új Mandátum, Budapest, 2008 (Kozma-Rébay, 2009)
- Leuveni Nyilatkozat (The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade. Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009.)
- Londoni Nyilatkozat (Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world. London Communiqué, 18 May 2007)
- Prágai Nyilatkozat (Towards the European Higher Education Area. Communiqué of the meeting of European Ministers in charge of Higher. Education in Prague on May 19th 2001)
- Sorbonne Nyilatkozat (The joint declaration of the Sorbonne on the harmonization of the architecture of the European system of higher education. Paris, the Sorbonne, May 25 1998)
- Statement by the Bologna Policy Forum 2009